

Враховуючи, що це питання прямо не входить у предмет даного дисертаційного дослідження, більш переконливою є позиція, яку зайняв О. В. Старков, а саме : “Предмет кримінопенології як науки є значно ширшим пенітенціарної кримінології і включає в себе більше категорій, які відображають кримінальні явища, ніж сам термін”.

Більше того, пенітенціарна кримінологія не має свого предмета, у неї є тільки об’єкт дослідження – злочинність у місцях позбавлення волі. Системи як такої вона також не має, оскільки у ній фактично немає загальної частини – загальних проблем злочинності в УВП тощо.

Із цього випливає, що пенітенціарна кримінологія розкривається лише різноманітними видами злочинів і типами злочинної поведінки в місцях позбавлення волі. Кримінально-виконавча кримінологія ж вивчає кримінальні явища під час їх учинення як засудженими до позбавлення волі, так і до інших покарань, у контексті їх причинності, а тому має складати один із напрямів формування як кримінологічної, так і кримінально-виконавчої політики України.

СЕКСУАЛЬНІ ВІДХИЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Стеблинська О.С., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін ІКВС НАВС

Девіантна сексуальна поведінка засуджених, будучи фоновим явищем злочинності в установах виконання покарань, чинить негативний вплив на суспільство, зачіпає широкий спектр явищ соціального життя, і тому входить в предмет пенітенціарної кримінології. Вказана сексуальна поведінка засуджених, не завжди будучи кримінально караною, так або інакше, перешкоджає правильній організації режиму виконання і відбуття покарання, виправного процесу в установах виконання покарань. Це позначається на ефективності профілактичної діяльності в процесі виконання покарання. Недооцінка важливості боротьби з гомосексуальним насильством в УВП призводить до ускладнення оперативної обстановки, сприяє виникненню конфліктних ситуацій, які дозволяються засудженими за допомогою кримінально-протиправних дій.

Як звертає увагу О. В. Старков, якщо не брати в розрахунок інші статеві злочини, замасковані під цинічне хуліганство, спричинення шкоди здоров’ю на сексуальному ґрунті та ін., то зґвалтування і мужолозтво в середньому по установах виконання покарань щорічно складають усього 1%. Практично усі злочини в жіночих колоніях вчиняються на сексуальному ґрунті. В той же час, концентруючим об’єктом конфліктних криміногенних ситуацій в чоловічих колоніях є

примушування до гомосексуального акту майже в кожному 5-му випадку, і ці ситуації породжували, як правило, тяжкі насильницькі злочини, що займають в структурі злочинності в установах виконання покарань 2-3 місяця. Інакше кажучи, за значною кількістю інших злочинів в установах виконання покарань стоять статеві збочення.

Слід підкреслити, що насильницьке мужолозтво є специфічним для установах виконання покарань злочином. Найбільш небезпечі стати жертвами насильницького мужолозтва схильні засуджені молодого віку. Так, при опитуванні 240 засуджених, що мали гомосексуальні контакти, проведеному А.А. Бакиним, кожен другий заявив, що став жертвою насильства в камері попереднього ув'язнення, 39 % під час етапування, 11 % у виправній колонії. За деякими даними, в установах виконання покарань скривджені складають 10% усіх засуджених (30% з них засуджені за зґвалтування). Кожен "скривджений", як вказують дослідники, обслуговує до 50 партнерів і фактично є власністю привілейованої групи з 10-15 чоловіків. У цій частині схожим чином є ситуація в жіночих колоніях, де украй агресивні, мужоподібні лесбійки носять чоловічі імена-клички і живуть разом з декількома жінками.

Факти мужолозтва й інших девіантних сексуальних проявів чинять негативний вплив на моральний стан засуджених до позбавлення волі, знижують рівень їх оптимізму і позитивної активності в процесі відбуття покарання. З правової точки зору факти сексуальних відхилень засуджених мають схожість з протиправними діями проти здоров'я інших осіб, завдають шкоду громадському порядку, що суперечить завданням кримінально-виконавчого законодавства, до яких відносяться регулювання порядку і умов відбування покарання, визначення засобів виправлення засуджених, охорона їх прав і законних інтересів, надання їм допомоги в соціальній адаптації.

Найбільш суттєвими чинниками, які справляють вплив на формування девіантної сексуальної поведінки у засуджених являються: ранній сексуальний досвід (у дівчаток, більшою мірою, - заняття проституцією) аж до формування ранньої девіантної сексуальної активності (до 14 років); спадковість обтяжена різними психічними захворюваннями, хронічний алкоголізм (наркотизм) батьків; сексуальне насильство в дитячому віці; несприятливі умови виховання: неповні сім'ї (відсутність батька), тривале знаходження в одностатевих колективах (соціальні притулки, дитячі будинки, інтернати, виховні колонії); наявність ознак психічних і психосексуальних відхилень; вплив специфічного середовища пенітенціарних установ й інших місць ізоляції від суспільства.

Мужолозтво має ряд характерних особливостей. У пасивній формі воно, наприклад, засуджується груповими нормами засуджених, тому пасивні гомосексуалісти відносяться до розряду "скривджених" - засуджених з низьким соціальним статусом. Це частина засуджених,

що сама зневажається. У неї потрапляють пасивні гомосексуалісти, особи, засуджені за статеві злочини, і деякі інші категорії осіб. Їх також називають "гребенями", "півнями", "маргаритками", "вафлерами" і відводять для них окрему територію, так званий "півнячий кут". Спілкування з ними або користування їх послугами засуджується і суворо карається. В той же час групові норми не лише не забороняють мужолозтво в активній формі, але і певною мірою і заохочують його. Таке неофіційне нормативне регулювання сприяє значному поширенню серед засуджених мужолозтва і складає великі труднощі в його виявленні і розкритті.

Гомосексуальні стосунки є концентруючим об'єктом конфліктних криміногенних ситуацій в чоловічих колоніях. На особливу увагу заслуговує ненасильницьке мужолозтво, яке в умовах соціальної ізоляції тісно зв'язане з кримінальною поведінкою, наприклад з сексуальною експлуатацією, проституцією.

Нерідко засуджені етапуються у виправну колонію вже з цим статусом, який був ще раніше їм "присвоєний" представниками кримінальної субкультури в ізоляторі тимчасового тримання або в слідчому ізоляторі. Цей статус признається і підтримується основною масою засуджених і залишається у особи не лише до закінчення терміну покарання, але і на все життя.

Внаслідок тотального соціального і психологічного тиску ця категорія осіб характеризується некерованістю, озлобленістю або відсутністю самоконтролю емоційного стану (наприклад, запальністю, нападом на інших засуджених і представників адміністрації). Нерідко такі особи демонструють суїцидальні наміри, у тому числі, для маніпулювання іншими особами.

В той же час, чим важче травма у потерпілого при сексуальному насильстві (особливо підданому уперше), тим вище у нього ризик суїциду і більш глибоко виражена депресія. У молодих людей, особливо неповнолітніх, що піддалися сексуальним зловживанням, надалі можуть виникнути глибокі емоційні (психічні) порушення.

Не дивлячись на те, що набутий людиною низький соціальний статус змінити практично неможливо, жертви гомосексуального насильства, проявляючи протиправну, конфліктну, край агресивну поведінку, досить часто роблять спроби протистояти ситуації, що склалась і підвищити свій соціальний статус, помститися кривдникам, що призводить до вчинення злочинів (вбивства, спричинення тілесних ушкоджень, втечі тощо).

При організації індивідуальної виховної роботи з цією категорією осіб слід орієнтуватися, що ці засуджені з готовністю виконують будь-які доручення лідерів неформальних груп негативної спрямованості, у тому числі пов'язані з насильницькими діями відносно оточення. Вони не претендують на лідируючі позиції в кримінальній субкультурі, здійснюють односторонні правопорушення.

Також необхідно налагодити процес виявлення осіб, схильних до статевої ексцесії, засуджених по ст.ст. 152-156 КК України. Особливої уваги вимагають особи молодіжного віку (18-24 р.р.), уперше прибулі до виправної установи, а також - робітники, переважно некваліфіковані, або що не мають постійного заняття і місця проживання, неодружені, такі, що мають психічні аномалії (особливо олігофренію, хронічний алкоголізм, рідше - органічні захворювання центральної нервової системи, реактивний стан, епілепсію у стадії ремісії), особи, що порушують правила особистої гігієни, особи, що відрізняються жіночними рисами або конституцією тіла.

Головними напрямками даної роботи є проведення широкої просвітницької кампанії з використанням різних форм подачі інформації (агітаційно-пропагандистської роботи: радіомовлення, трансляція науково-популярних фільмів по кабельному телебаченню, наочна агітація, тематичні стенди, стінгазети тощо). Необхідно виключити завішування спальних місць в окремих гуртожитках, камерах, не допускати призначення на роботи, пов'язані з ізольованим місцеперебуванням.

Окремий акцент треба робити на позитивний вплив на свідомість засуджених, орієнтувати їх на здоровий спосіб життя, у зв'язку з чим періодично проводити медичний огляд засуджених на предмет виявлення венеричних захворювань і ВІЛ-інфекції, психічних захворювань, що виникли на сексуальному ґрунті, а також фактів сексуального насильства. Як показує практика, навіть за наявності об'єктивної інформації посадовці установ виконання покарань, у тому числі медичні працівники, основну увагу зосереджують на злочинцеві, тоді як жертва (особливо це стосується осіб, що уперше піддалися сексуальному насильству, неповнолітніх) потребує в першу чергу уваги і необхідної соціальної, психологічної і медичної допомоги. В зв'язку з цим в медичних частинах виправних установ, особливо виховних колоній, потрібно наявність штатного сексолога (психіатра-сексопатолога) для можливості проведення цілеспрямованої роботи в цьому напрямку.

Наявність сексуальної патології у громадян в установах виконання покарань повинна являтися прямим показником для спостереження і лікування цієї категорії засуджених (з використанням інформації про сексуальну поведінку особи до засудження). Особи, засуджені за різні сексуальні злочини, вимагають до себе пильної уваги з боку психіатрів, психологів, сексопатологів. Індивідуального підходу вимагають усі форми нетипової сексуальної поведінки (у тому числі що свідчать про ексгібіціонізм, педофілію, фетишизм, мазохізм, садизм, трансвестичний фетишизм), що чинять істотний вплив на поведінку суб'єкта.

У зв'язку з цим доцільно організувати роботу по профілактиці мужолозтва і лесбіянства із залученням представників усіх відділів і служб установи (оперативного, безпеки, виховного, медчастини та ін.), а також в тісній взаємодії з установами охорони здоров'я. В зв'язку з цим необхідно конкретно розподілити обов'язки кожного з вищезгаданих підрозділів для попередження девіантної сексуальної поведінки засуджених в установах виконання покарань.

Так оперативному відділу слід ставити на облік декілька додаткових категорій засуджених (наприклад, осіб з низьким соціальним статусом) для посиленого контролю за їх поведінкою і виявленням вчинюваних ними злочинів і порушень : - "авторитетів" серед осіб з низьким соціальним статусом (у жіночих колоніях - мужоподібних лесбіянок, що живуть разом з декількома жінками); - осіб, які знаходяться на нижчому ступені неформальних сходів навіть серед засуджених з низьким соціальним статусом; - осіб, схильних до здійснення актів насильницького мужолозтва; - осіб, що вчинили злочини, передбачені ст.ст. 152-156 КК України.

Також, формуючи заходи попередження сексуальних відхилень засуджених, необхідно враховувати, що окрім мужолозтва і лесбіянства у виправних установах мають місце й інші прояви девіантної сексуальної поведінки засуджених (некрофілія, зоофілія, фетишизм, садизм, ексгібіціонізм тощо), які формально не є злісними порушеннями встановленого порядку відбуття покарання. Отже, необхідність розробки комплексу заходів (організаційних, режимних, медичних, правових та ін.) по профілактиці девіантної сексуальної поведінки засуджених цілком очевидна, оскільки підвищить ефективність протидії даним негативним проявам і позитивно вплине на стан оперативної обстановки в установах виконання покарань.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ВІКТИМОЛОГІЧНЕ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМУ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Наливайко В.С., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,

Кондратішина В.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,

У наукових джерелах, зокрема В. Д. Малков, під індивідуальним запобіганням злочинності (індивідуальною профілактикою) розуміють діяльність державних і недержавних органів, організацій та їх представників із виявлення осіб, від яких, виходячи з їх поведінки, можна очікувати вчинення злочинів, здійснення впливу на них та оточуюче середовище з метою позитивної корекції їх поведінки,